

LIBRIS

We know
books

GHEORGHE I. BRĂȚIANU

**O ENIGMĂ
ȘI UN MIRACOL ISTORIC:
POPORUL ROMÂN**

Ediție îngrijită de Cătălina Călinescu

Editura BOOKSTORY

București

– 2024 –

1186	Răscoala vlahilor din Balcani. Asăneștii, întemeietori ai Imperiului Vlahilor și Bulgarilor.
1210	<i>Blachi</i> în Ardeal.
1222	<i>Terra Blacorum</i> în Transilvania.
1241	Năvălirea tătarilor în Europa Centrală.
1247	Cnezatele lui Litovoi și Seneslau pe țărmurile Oltului.
1279	Răscoala lui Litovoi împotriva ungarilor.
1286	<i>Ymor filius Moldav</i> , demnitar tătar.
Către 1308	Voievodul Țării Românești, în cronica rimată a lui Ottokar de Stiria. Vlahii din Macedonia în descrierea Franciscanului sau Dominicanului anonim.
1324	Prima mențiune a lui Basarab, voievodul Țării Românești (†1352).
1325	Prima mențiune a unei țări moldovenești.
Către 1360	Descălecarea voievodatului Moldovei.

Cuprins

Cuvânt-înainte	7
Introducere	11
Capitolul I. Părerea lui Lot asupra originilor poporului român	15
Capitolul II. Teoria imigrației în câteva lucrări recente	22
Capitolul III. Originile poporului român.....	42
Evacuarea Daciei.....	42
Capitolul IV. Originile poporului român	65
Unitatea lingvistică	65
Capitolul V. Originile poporului român.....	85
Etnografie și geografie	85
Capitolul VI. Originile poporului român	110
Datele arheologice.....	110
Capitolul VII. Observații asupra istoriei românilor după secolul al XIII-lea	147
Încheiere.....	166
Rezumat cronologic	170

a izvoarelor istorice din sud-estul Europei în Evul Mediu. Sper că aceste contribuții nu vor fi fără folos. De câțiva ani, unii istorici, care nu sunt români, au deschis din nou în fața opiniei europene o „problemă românească” pe care noi am crezut-o rezolvată.

Este deci timpul de a face cunoscut punctul nostru de vedere în acest proces pe care alții l-au început, și cel mai frumos omagiu pe care pot să-l aduc îndrumării profesorilor mei de la Sorbona este de-a lua parte la această dezbatere într-un spirit de obiectivitate științifică, care este desigur al lor, deși nu este cel al adversarilor noștri.

CAPITOLUL I

Părerea lui Lot asupra originilor poporului român

În examinarea problemei, de atâtea ori dezbătute, a originilor poporului român, Lot s-a văzut obligat să ia parte la marea controversă care, de mai bine de un secol, îi opune pe partizanii continuității daco-române celor ai imigrării. Principalele argumente ale uneia și ale celeilalte teze sunt repede trecute în revistă, dar de la început, acelea în favoarea teoriei imigrării par a cântări mai mult în judecata istoricului: slaba colonizare a Daciei după cucerirea lui Traian, mărturia formală a biografiei lui Aurelian scrisă de Vopiscus și a rezumatului lui Eutropius despre părăsirea totală a Daciei în a doua jumătate a secolului al III-lea, desființarea desăvârșită a romanizării la nordul Dunării, după această epocă, și mai ales în Transilvania. „Niciodată, între sfârșitul celui de al IV-lea și al XIII-lea secol, nu este vorba despre o populație romană trăind în vechea Dacie. Această tăcere de zece veacuri este impresionantă”¹

¹ *Op. cit.*, p. 282.

Este adevărat că o mărturie formală nu e neapărat irecuzabilă și că tăcerea scriitorilor bizantini, „singurii de care trebuie să ținem seama”, poate fi datorată lipsei lor de interes pentru o plebe săracă și tăcută, ei rezervându-și toată atenția cuceritorilor barbari, care ocupă succesiv aceste ținuturi. Spirit cu totul obiectiv, autorul a înțeles gândul politic ascuns al istoricilor unguri și austrieci care, după Hunfalvy și Roessler, au susținut că valahii nu sunt autohtoni în Transilvania și că ei au imigrat în masă compactă după cucerirea maghiară, care a colonizat o țară pustie: „Trebuie să lăsăm la o parte ceea ce poate fi tendențios în această teorie. Chiar întemeiată din punct de vedere istoric, ea nu ar fi mai puțin nejustificată din punct de vedere politic.

Niciun popor din Europa n-a fost așezat, de când lumea, pe pământul pe care îl ocupă în prezent. Românii nu trebuie să cedeze Transilvania mai mult decât englezii Marea Britanie sau ungurii valea Tisei, pentru a se reîntoarce cei dintâi în Germania, iar ceilalți în Siberia. Argumentele trebuie să le cântărim, fără nicio considerație de politică contemporană”.¹

Problema fiind astfel pusă și bine chibzuită, istoricul constată că indicațiile argumentelor de ordin lingvistic sunt, în mod clar, contrarii teoriei continuității. Vocabular slav bogat în termeni bisericești și de organizare de stat, relații foarte vechi ale Bisericii

¹ *Ibid.*, p. 283.

române cu mitropolia de la Ohrida, prezența cuvintelor albaneze în limba română, totul pare să atârne în cumpănă în favoarea ipotezei formării poporului român la sudul Dunării, într-un mediu balcanic. Acest mediu ar fi fost de asemenea mai favorabil latinizării decât Dacia, nu îndeștul de romanizată și fără îndoială golită de populația ei, după marea criză a năvălirilor barbare din secolul al III-lea. Însăși unitatea limbii române, care se afirmă până și în dialecte atât de îndepărtate, precum macedo-româna din miazăzi, nu se poate explica decât printr-o despărțire relativ recentă a celor două graiuri, „poate către secolul al X-lea”.¹

Trebuie să presupunem deci existența a două migrații: una determinată de părăsirea Daciei și de retragerea ultimilor coloniști romani dincolo de Dunăre, în cele două Dacii constituite de Aurelian în Moesia, după anul 271; cealaltă, în sens invers, efectuată de valahii transdunăreni către miazănoapte, fără îndoială înainte de secolul al X-lea, migrație înceată și progresivă, care ar fi avut drept efect repopularea Transilvaniei, dar fără a străbate Bulgaria dunăreană și Muntenia, lăsată în stăpânirea ocupației slave și a năvălirii cumanilor. „Așezarea valahilor n-a putut să înceapă cu Valahia modernă. Muntenia a fost repopulată de către valahii coborâți din Carpați. Ceea ce ne aduce la concluzia că valahii au trebuit să ocupe mai întâi Transilvania, iar dacă în această regiune, ei sunt

¹ *Ibid.*, p. 287.

imigranți veniți dinspre miazăzi, au trecut neapărat marele fluviu la vest de Porțile de Fier. Data poate fi în mod aproximativ determinată prin diferite considerații. Daco-româna era despărțită de aromână, vorbită de către iliro-romanii din Serbia și Croația, începând cu secolul al X-lea, astfel încât concordanțele lingvistice existente între albaneză și daco-română nu se găsesc în aromână.

Această constatare ne duce la concluzia că viitorii români se despărțiseră de viitorii Morlahi la această epocă”.¹ Pe de altă parte, rezultă limpede, din mărturiile hrisoavelor regilor Ungariei și din cronica rusească zisă a lui Nestor, că „românii erau în Transilvania încă din secolul al XI-lea, al X-lea sau chiar al IX-lea”.

Într-un cuvânt, Lot a adoptat în liniile sale esențiale, dar cu o deosebire de trei sau patru secole, teoria susținută mai recent de Alexandru Philippide în voluminoasa sa lucrare asupra originii românilor, carte care este mai mult opera unui filolog decât a unui istoric.

Nu te poți împiedica de a nu releva deosebirea dintre cele două migrații: una sprijinită pe un text precis: rezumatul lui Eutropius, privind regiuni delimitate de geografia politică a Imperiului Roman; cealaltă, întemeiată pe tăcerea izvoarelor istorice, pe fapte de ordin lingvistic, urmând totuși un itinerar mai complicat decât cel arătat de texte. E vorba într-adevăr

¹ *Ibid.*, pp. 288–289.

despre o adevărată călătorie în zigzag a strămoșilor poporului român. „Daco-ilirienii” ar fi străbătut întâi Banatul, ar fi ajuns în Transilvania și s-ar fi răspândit de acolo, printr-o nouă expansiune de la nord spre sud și est, în Muntenia și în Moldova. Dintre toate națiunile deprinse a călători, românii, enigma și miracolul Evului Mediu, ar deține astfel cu siguranță recordul nestabilității teritoriale!

Dar ar însemna să anticipăm asupra concluziilor acestui studiu, comentându-le de pe acum pe cele ale eminentului autor al „invaziilor barbare”. Problema a fost atât de des discutată că ar fi de prisos să înșirăm din nou o bibliografie prea cunoscută, sau să rezumăm părerile contradictorii ale partizanilor continuității și ai imigrării. Ceea ce trebuie reținut e că această a doua teorie, cu variante asupra cărora ne propunem să revenim, câștigă de câțiva ani tot mai mult teren: ea a fost admisă în parte de învățați români precum Philippide și l-a atras pe un medievalist de talia lui Ferdinand Lot.

A aflat desigur un răsunset mai puternic în țările vecine României de astăzi, care n-au încetat de la război să ridice revendicări tot mai vehemente împotriva stipulațiilor teritoriale ale ultimelor tratate de pace și au făcut să premerge revizionismului politic o adevărată ofensivă științifică, tinzând să dovedească temeinicia pretențiilor lor și să-i denunțe pe români ca pe adevărați uzurpatori ai unei situații nemeritate și nedrepte – dacă nu din punct de vedere strict etnic,

cel puțin din acela al tradiției și al istoriei. Ceea ce trebuie să demonstreze e că poporul român, „singurul dintre popoarele europene care nu are istorie proprie până la sfârșitul Evului Mediu”,¹ nu era deloc îndreptățit să-și stabilească stăpânirea politică asupra teritoriilor pe care nu le-a ocupat, în mersul întâmplător al pribegiilor sale, decât de la o dată recentă și că națiunile care au fost silite la sfârșitul războiului, printr-o pace nedreaptă, să-i cedeze aceste provincii, au cele mai mari drepturi din lume să le reclame și să le reia. De aceea, înainte de a analiza argumentele cărții recente a lui Lot, cu totul străin – după cum o afirmă de altfel el însuși – de acest gen de preocupări, trebuie să rezumăm pe scurt diferitele puncte de vedere ale istoricilor din țările vecine, care sunt toți de acord în a susține teoria imigrației, în ceea ce privește originile poporului român, pe teritoriul ce-l ocupă astăzi.

Ar însemna să lungim fără folos acest studiu, dacă am analiza aici lucrări mai vechi, a căror înșirare nu ar aduce nimic nou; mă voi mulțumi deci cu mărturia lucrărilor mai recente, care pot fi considerate în același timp drept cele mai reprezentative ale părerilor amintite mai sus și care au totodată avantajul de a ne arăta punctul la care au ajuns cunoștințele noastre și stadiul actual al cercetărilor și al problemelor. Spre a fi însă în afara oricărei bănuieli de păreri preconcepute, fie chiar legitime, voi provoca

¹ P. Mutaftchiev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, p. 279.

desigur mirarea eventualilor mei preopinienți, declarând că iau deocamdată de bune aceste teorii, socotindu-le cu totul justificate prin examenul obiectiv al izvoarelor și verificate în întregime prin studiul atent al faptelor și al condițiilor istorice; dar totodată, pentru a nu arăta vreo preferință, trebuie să consider argumentele și concluziile lor deosebite, de o valoare riguros egală. Va fi chiar necesar, înainte de a începe orice altă cercetare, să comparăm aceste rezultate și să coordonăm ideile mai mult sau mai puțin convergente.

Întrebind această lucrare cu atât mai mult interes, cu cât îmi pare că acest lucru n-a fost încă făcut sub această formă – și nu fără motiv – de către istoricii români,¹ cărora nu le-a convenit să întrunească într-un singur mănunchi argumente pătrunse de un spirit dușmănos națiunii lor, pentru a ajunge la concluzii întotdeauna defavorabile și uneori injurioase, după mentalitatea și temperamentul diferiților autori. Îmi pare totuși că este o pregătire indispensabilă a oricărui studiu obiectiv și serios al chestiunii atât de întunecoase și controversate a originilor și a alcătuirii istorice a poporului român.

¹ V. pentru o revistă generală a diferitelor păreri A. Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în Evul Mediu*, București, 1936, pp. 14 și urm. Lucrările analizate aici nu sunt menționate, în afară de cea a domnului Mutaftchiev.

CAPITOLUL II

**Teoria imigrației în câteva lucrări
recente**

À tout seigneur, tout honneur: în primele rânduri ale istoricilor care se opun ideii continuității daco-romane și românești la nordul Dunării și în Carpați, se află bineînțeleș ungurii. Sunt desigur cei mai interesați să combată această teză și n-au lipsit de la această datorie. Printr-o fericită întâmplare, vederile școlii istorice maghiare asupra acestei chestiuni au fost de curând rezumate într-un studiu de înțeles general, datorat lui L. Tamás.¹ Autorul a avut grijă de a indica planul chiar în introducere, nelăsând să se strecoare nicio îndoială asupra spiritului și scopului acestei lucrări. Tamás a grupat elementele a ceea ce îi place să denumească o „sinteză critică” în cinci

¹ *Romains, romans et roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*, *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I, 1935, pp. 1-96 și II, 1936, pp. 48-83 și 245-374. V. și ca post-scriptum, de același, *Roumanie-Hongrie, Nouvelle Revue de Hongrie*, XXXII, iulie 1939, pp. 22-28. De lucrările unui alt exponent al tezei maghiare, prof. Al. Domanovszky, ne vom ocupa cu alt prilej. V. deocamdată studiul meu *Les vénitiens dans la Mer Noire au XIV-e siècle. La politique du Sénat en 1332-33 et la notion de latinité*, Acad. Roumaine, *Etudes et Recherches*, XI, 1939, pp. 19-22.

capitole: primul conține lămuriri generale asupra celor patru ramuri principale ale poporului român, între altele o scurtă privire asupra istoriei sale politice, urmărită până în zilele noastre. Denumirile etnice indigene ale românilor sunt puse înadins în vederea concluziilor referitoare la trecutul acestui popor...

Al doilea capitol, ne spune autorul, este unul dintre cele mai importante... ar trebui găsite contraargumente acceptabile.

Aceia care, pentru a nu se obosi, vor renunța a le combate și vor continua să creadă în dezvoltarea limbii române primitive pe un teritoriu care, în afară de unele provincii ale Peninsulei Balcanice, ar fi înglobat de asemenea vechea Dacie Traiană, vor arăta printr-o asemenea atitudine disprețul lor pentru orice argumentare științifică. Esențialul celui de al treilea capitol e că „trebuie subliniat de acum că tradiția savantă care-i face pe românii din Transilvania coborâtori din coloniștii lui Traian, aduși în Dacia la începutul celui de-al doilea secol al erei noastre, nu apare decât în secolul al XV-lea și că în timpul Evului Mediu mai mulți autori i-au considerat pe români drept un popor venit din Orient”. Autorul mai are grijă să ne anunțe că în al patrulea capitol se ocupă „de argumentele pozitive și negative care tind să probeze că originea poporului și a limbii române trebuie căutate în ținuturile sud-dunărene”. Al cincilea capitol, ultimul, este consacrat Notarului Anonim al regelui Béla, „singurul izvor medieval care-i cunoaște pe români în Transilvania, în

epoca cuceririi maghiare”, iar problema întâietății elementului românesc în Transilvania – se înțelege întâietatea la năvălirea maghiară – este expedită în câteva pagini finale, scurte, dar decisive.¹

Nu e vorba de a face aici analiza critică a argumentelor filologului ungar: ar însemna să lungim la infinit aceste observații. S-ar putea, de exemplu, să relevăm contradicerea între primul capitol, care afirmă că „în secolul al X-lea al erei noastre strămoșii românilor trăiau încă în Peninsula Balcanică”, dar că migrațiile vieții lor păstorești i-au împrăștiat spre toate punctele cardinale și că „e într-adevăr de mirare să-i vedem ocolind Dacia Traiană, unde Carpații le ofereau toate condițiile cerute de viața lor păstorească”,² și al treilea, unde se spune nu mai puțin limpede: „Chiar bănuind că regiunile muntoase situate la nordul Dunării au fost teatrul unei vieți păstorești neîntrerupte de la epoca romană până la imigrarea românilor, continuitatea eventuală a exercitării acestei ocupații nu ar implica³ numai decât prezența constantă a păstorilor români în regiunile indicate”. Ceea ce era deci atât de uimitor la începutul lucrării nu e decât firesc la capitolul al treilea, revenindu-se totuși, ca o supremă concesiune, la prima părere în cel următor. S-ar putea de asemenea examina cu mai multă atenție statisticile pe baza cărora autorul consideră că a dovedit că românii

¹ *Op. cit.*, I, pp. 2–3.

² *Ibid.*, p. 5.

³ *Ibid.*, II, p. 69.

erau foarte puțin numeroși în Transilvania în secolul al XIII-lea și că populația românească nu s-a mărit „prin salturi” decât începând cu secolul al XVII-lea, în urma masivelor imigrări din Valahia. Ne e de ajuns să amintim relatarea unui martor obiectiv, călătorul german Conrad Jacob Hildebrandt, din 1656–1658, care-i socotește pe Valahi nu numai ca pe poporul cel mai numeros din ținuturile Oltului și ale Mureșului, dar și cel mai vechi, coborâtor al grănicerilor romani – cei-i drept, după germani, pe care îi confundă cu dacii lui Decebal. Iată deci că încă din veacul al XVII-lea, vechimea românilor din Ardeal era un fapt recunoscut.¹ S-ar vedea de asemenea că faimosul hrisov din 1293 al regelui Andrei al III-lea, ultimul dintre Arpadieni, adresat capitolului din Alba Iulia, care hotăra să se așeze la Székes (Secăreni) toți olahii care se găsesc pe moșiile seniorilor, nu este îndestulător pentru a stabili într-un mod atât de categoric „că e vorba cel mult de câteva mii de suflete, pentru așezarea cărora întinderea unei singure proprietăți era suficientă”. Ar fi ușor de demonstrat că nu e vorba cu siguranță în acest document, „ignorat de știința românească”, decât de valahii dintr-o anumită regiune din Transilvania, că e vorba între altele de șaizeci de familii care au dreptul la scutirea de impozite asupra unei

¹ V. Conr. J. Hildebrandt's, *Dreifache Schwedische Gesandtschaftsreise nach Siebenbürgen, der Ukraine u. Constantinopel*, ed. F. Babinger, Leiden, 1937, pp. 70–71. Pasajul „In alten Mörösch” s-ar putea citi mai degrabă „In Alt und Mörösch”, în Olt și Mureș.

proprietăți a capitolului și că, mai mult, în aceeași epocă erau, în alte părți din Transilvania, nobili valahi de care nu putea fi desigur vorba să fie scoși de pe pământurile lor, spre a fi îngrădiți în hotarele strâmte ale domeniului regal din Székes (Secăreni). S-ar părea de altfel că nici textul exact al diplomei nu îndreptățește această interpretare,¹ iar în ce privește anacronismele Notarului Anonim, „vlahii” fiind pentru Tamás tot atât de neverosimili ca și „cumanii”, în vremea așezării maghiarilor la marginile Transilvaniei, se poate ușor înțelege că ambele denumiri, deși aparțin unei epoci mai recente, se aplică unor popoare de același neam din timpurile mai vechi, adică daco-românilor și pecenegilor.² Dar toate aceste considerații ne-ar duce prea departe și ar constitui o digresiune prea lungă.³

Ne va fi de ajuns să amintim aici datele esențiale ale tezei lui Tamás, care nu face de altfel decât să rezume lucrările unei întregi serii de istorici și de filologi din țara sa. După metoda pe care îmi propun să o urmez, trebuie să admit deocamdată că are întru totul dreptate și că concluziile sale sunt în întregime și ale noastre.

¹ N. Drăganu, *L'ancienneté et l'expansion du peuple roumain d'après la toponymie, l'onomastique et la langue*, Balcania, I, 1938, p. 26.

² L. Tamás, *Archivum Europae Centro-Orientalis*, II, pp. 355 și urm.

³ V. darea de seamă critică a lui P. Henry, *Rev. historique*, t. CLXXIX, pp. 226–227 și CLXXX, 1937, pp. 406 și urm., reprodușă în *Revue de Transylvanie*, IV, 1938, pp. 347–353.

Să presupunem deci că ar fi demonstrat:

1. Că părăsirea Daciei a fost integrală, că romanizarea, de altfel superficială, a acestei provincii depărtate a fost cu totul nimicită de către năvălirile barbare din secolul al III-lea, că ipoteza continuității române în Dacia e cu totul fără temeii.

2. Că numele de *Romanus*, păstrat de poporul român ca denumire etnică, reprezintă înțelesul *României* provinciale din secolul al IV-lea, înțeles pe care nu putea să-l aibă în timpul lui Aurelian și care arată deci și mai limpede formarea unei romanități balcanice, nu carpatice.

3. Că teoria continuității poporului român în vechea Dacie Traiană e opera erudiților Renașterii și că în Evul Mediu misionarii franciscani și dominicani îi credeau pe valahi coborâți din unele ținuturi depărtate ale Asiei Centrale (confuzie de altfel destul de evidentă cu pecenegii și cumanii).

4. Că romanii balcanici, amestecați cu slavii, au emigrat progresiv, urmându-și turmele nomade, în regiuni ocupate altădată de Imperiul Roman, dar părăsite cu desăvârșire după secolul al III-lea și că această imigrare a avut loc cel mai devreme după secolul al X-lea, spre a lăsa maghiarilor, care treceau carpații la sfârșitul secolului al IX-lea, prilejul de a ocupa în Panonia și în Transilvania regiuni cu totul pustii și de a exercita astfel, fără posibilitate de contestare, *jus primi occupantis*.